

GETTIEROV PROBLÉM A JEHO VÝZNAM PO PÄŤDESIATICH ROKOCH

MARTIN NUHLÍČEK, Katedra filozofie a dejín filozofie FiF UK, Bratislava

NUHLÍČEK, M.: Gettier's Problem and Its Importance after Fifty Years
FILOZOFIA 68, 2013, No 8, p. 679 – 690

Gettier's problem, which initiated and significantly co-defined the patterns of solving the epistemological problem of justification, is being discussed by the philosophers now for fifty years. In the first part of the paper the point at issue is explained, it's philosophically most interesting moments being innovatively reconsidered. The second part offers an outline of the most influential answers to Gettier's problem pointing to their pros and cons. In conclusion the importance of Gettier's problem after fifty years is scrutinized.

Keywords: Definition of knowledge – Epistemology – Gettier's problem – Cognition – Justification

Americký filozof Edmund L. Gettier (nar. 1927) uverejnil svoj najvýznamnejší článok *Is Justified True Belief Knowledge? (Je zdôvodnené pravdivé presvedčenie poznanim?)* (Gettier 1963) pred päťdesiatimi rokmi. Radikálne v ňom spochybnil klasickú tripartitnú definíciu poznania ako zdôvodneného pravdivého presvedčenia, ktorá má korene už v Platónovom diele (Platón 1990) a ktorá bola pred Gettierom široko a pomerne neproblematicky prijímaná (pozri napr. Ayer 1956). Gettierov článok mal na oblasť epistemológie dramatický dopad – takmer všetci sa zhodli na tom, že Gettierovi sa podarilo spochybniť plauzibilitnosť tripartitnej definície poznania, v dôsledku čoho sa objavilo množstvo pokusov nanovo premyslieť problém poznania, opraviť alebo doplniť tripartitnú definíciu či nahradiť ju lepšou. V tomto ohľade Gettier inicioval obdobie nevídaného záujmu o epistemologické otázky a inovatívnosť pri ich riešení – a to všetko pomocou jediného dva a pol stranového článku.

Okrúhle výročie publikovania spomenutého Gettierovho článku poskytuje vhodnú príležitosť ohliadnuť sa a zhodnotiť vplyv, ktorý mal tento článok na uvažovanie o epistemologických otázkach. Venovať toľko priestoru jednému krátkemu článku sa môže zdať neobvyklé, avšak sotva nájdeme iný príklad, keď jediný článok motivoval také veľké množstvo reakcií a ktorý v takej významnej miere spoluurčil podobu epistemológie na nasledujúcich – v súčasnosti už – päťdesiat rokov. V prvej časti tejto state sformulujem a rozoberiem problém, na ktorý poukázal Gettier. V jej druhej časti sa dotknem najvýznamnejších reakcií na Gettierov problém a zároveň naznačím, aký význam má tento problém v súčasných epistemologických diskusiách.

1. Gettierov problém sa začína formulovaním protipríkladov proti tradičnému chápaniu proпозиčného poznania. Propozičné poznanie je poznanie vo forme „S vie, že P“,¹ kde „S“ označuje ľubovoľný subjekt a „P“ označuje ľubovoľný výrok (propozíciu). Pred uverejnením Gettierovho článku sa všeobecne akceptovala definícia, podľa ktorej poznanie a zdôvodnené pravdivé presvedčenie sú ekvivalentné. To znamená, že subjekt S vie, že P, vtedy a len vtedy, keď 1. S je presvedčený, že P, 2. P je pravdivé a 3. presvedčenie, že P, je (podľa S) vhodne zdôvodnené. Napríklad ak by som bol presvedčený, že je presne desať hodín, toto presvedčenie by som mal dobre zdôvodnené pohľadom na spoľahlivé hodinky za jasného denného svetla, a navyše by skutočne bola pravda, že je presne desať hodín, tak podľa uvedenej definície by platilo, že *viem*, že je presne desať hodín. Vzhľadom na to, že táto definícia (alebo, ako sa niekedy uvádza, analýza) poznania pozostáva z troch častí (podmienok), obyčajne sa označuje ako tripartitná definícia poznania. Tri podmienky, ktoré táto definícia uvádza, majú predstavovať jednotlivo nevyhnutné a dohromady postačujúce podmienky na to, aby skúmaný prípad bol prípadom poznania.²

Gettier vo svojom slávnom článku sformuloval dva príklady opisujúce dve možné situácie, keď subjekt má presvedčenie, ktoré je pravdivé i dobre zdôvodnené, no jednako je ťažké pripustiť, že daný subjekt skutočne má vedenie. Pozrime sa na Gettierov prípad I:

„Predpokladajme, že Smith a Jones sa uchádzajú o istú prácu. Ďalej predpokladajme, že Smith má silnú evidenciu v prospech nasledovnej konjunkcie:

(d) Jones je človekom, ktorý dostane prácu, a Jones má vo vrecku desať mincí.

Smithovu evidenciu v prospech (d) môže predstavovať to, že riaditeľ spoločnosti ho uistil, že nakoniec si vyberie Jonesa, a že on sám, Smith, pred desiatimi minútami spočítal mince v Jonesovom vrecku. Z propozície (d) vyplýva:

(e) Človek, ktorý dostane prácu, má vo vrecku desať mincí.

Predpokladajme, že Smith vidí vyplývanie (e) z (d) a akceptuje (e) na základe (d), pre ktoré má silnú evidenciu. V danom prípade Smith bezpochyby má zdôvodnené presvedčenie, že (e) je pravdivé.

No predstavme si ďalej, že bez toho, že o tom vedel, prácu dostane Smith, a nie Jones. A bez toho, aby o tom vedel, sám Smith má vo vrecku desať mincí. Propozícia (e) je potom pravdivá, hoci propozícia (d), z ktorej Smith odvodil (e), je nepravdivá. V našom príklade potom platia všetky nasledujúce tvrdenia: (i) (e) je pravdivé, (ii) Smith je presvedčený, že (e) je pravdivé, a (iii) Smith je zdôvodnene presvedčený, že (e) je pravdivé. Ale rovnako je jasné, že Smith *nevie*, že (e) je pravdivé; pretože (e) je pravdivé vďaka

¹ Výrazy „viem“ a „poznám“, resp. „vedenie“ a „poznanie“ budem v tejto stati používať ako synonymá.

² Zatiaľ čo podmienky presvedčenia a pravdivosti sú pomerne intuitívne – nemôžeme vedieť niečo, o čom nie sme presvedčení, alebo niečo, čo nie je pravda –, nemusí to platiť o podmienke zdôvodnenia. Táto podmienka má zabrániť prípadom tzv. epistemickej šťastnej náhody, t. j. prípadom, keď nadobudneme presvedčenie, ktoré je pravdivé iba náhodou. Takéto prípady nie sú poznáním, ako ukazujú a v prospech nevyhnutnosti podmienky zdôvodnenia argumentuje napríklad Ayer (Ayer 1956, 29 a n.).

počtu mincí v Smithovom vrecku, zatiaľ čo Smith nevie, koľko mincí má vo vrecku, a svoje presvedčenie, že (e), zakladá na spočítaní mincí v Jonesovom vrecku, o ktorom sa mylne nazdáva, že je človekom, ktorý dostane prácu“ (Gettier 1963, 122).

V uvedenom príklade má Smith presvedčenie (e), ktoré je fakticky pravdivé a správne odvodené z presvedčenia (d), pre ktoré má dôvody, aké by sme za normálnych okolností pokladali za dobré dôvody (t. j. uistenie od riaditeľa spoločnosti, resp. osobné prepočítanie mincí vo vrecku).³ Zdá sa teda, že Smith spĺňa všetky tri podmienky – presvedčenie, pravdivosť, zdôvodnenie –, ktoré podľa tripartitnej definície musí splniť, aby mal poznanie. No ako sme postrehli, napriek splneniu všetkých spomenutých podmienok zrejme nie je v poriadku tvrdenie, že Smith *vie* to, o čom je presvedčený. Smith totiž stotožňuje človeka, ktorý dostane prácu a ktorý má vo vrecku desať mincí, s Jonesom, resp. toto presvedčenie odvodzuje z poznatkov, ktoré má o Jonesovi. Avšak Smithovo presvedčenie je pravdivé vďaka faktom o Smithovi, keďže on je v skutočnosti človekom, ktorý dostane prácu a ktorý má vo vrecku (tiež) desať mincí. Smith teda svoje presvedčenie odvodzuje z nepravdivej premisy (týkajúcej sa Jonesa), čo je pravdepodobne dôvod, prečo sa nám vidí problematické pripustiť, že Smith má poznanie. Na celej veci je pritom mátauce, že napriek tomu je záver Smithovho odvodzenia pravdivý.

Edmund L. Gettier

Gettierov prípad II sa v mnohom podobá prípadu I, preto ho budem iba stručne parafrázovať: Predpokladajme, že Smith má silnú evidenciu v prospech presvedčenia, že Jones vlastní automobil Ford. Táto evidencia môže spočívať v tom, že Jones vždy vlastnil Forda, Jones vozí Smitha vo Forde a pod. Smith sa rozhodne skonštruovať disjunkciu: „Jones vlastní Forda, alebo Brown je v Barcelone.“ Smith nemá tušenie, kde sa nachádza Brown, ale o utvorenej disjunkcii sa nazdáva, že je pravdivá vďaka jej prvej časti, týkajúcej sa Jonesa. Predstavme si však, že bez toho, aby o tom Smith vedel, Jones v skutočnosti Forda nevlastní, ale jazdí na požičanom aute. Zároveň, opäť bez toho, aby o tom Smith vedel, Brown sa náhodou v danej chvíli naozaj nachádza v Barcelone. Smithovo disjunktívne presvedčenie je tak prav-

divé i zdôvodnené – ale zjavne platí, tak ako v prvom prípade, že Smithovo presvedčenie zrejme nie je vedením (pozri Gettier 1963, 122-123).

Vidíme, že situácia v prípade II sa podobá situácii z prípadu I. Smith disponuje na pohľad dobrým zdôvodnením presvedčenia, že Jones vlastní Forda. Rozdiel spočíva len

³ Terminologicky platí, že zdôvodnenie pozostáva z dôvodov. Ak má niekto dobré *dôvody* v prospech nejakého presvedčenia, tak jeho presvedčenie je dobre *zdôvodnené*.

v tom, že zatiaľ čo v prvom prípade Smith z presvedčenia, pre ktoré má zdôvodnenie, odvodzuje iné presvedčenie, v druhom prípade Smith používa zdôvodnené presvedčenie pri utvorení disjunkcie, v ktorej toto presvedčenie predstavuje jeden z disjunktov. Znova platí, že hoci Smithovo výsledné presvedčenie sa javí ako zdôvodnené pravdivé presvedčenie, v protiklade k litere tripartitnej definície poznania zrejme nie je správne povedať, že Smith *vie*, že je pravdivé. Smith sa totiž v prípade II domnieva, že pravdivosť celej disjunkcie je zaručená pravdivosťou toho disjunktú, ktorý sa týka Jonesa – ale to je omyl. Táto disjunkcia je pravdivá vďaka tomu, že náhodou, bez Smithovho vedomia, je pravdivý druhý disjunkt týkajúci sa miesta Brownovho pobytu.

Väčšina epistemológov vykladá Gettierove príklady tak, že poukazujú na nedostatok tripartitnej definície poznania. Podľa tohto chápania kombinácia zdôvodnenia, pravdivosti a presvedčenia nepredstavuje postačujúce podmienky poznania. Gettierove príklady sú v tomto zmysle protipríkladmi, v ktorých, napriek tomu, že subjekt (na pohľad) disponuje zdôvodneným pravdivým presvedčením, nemožno bez problémov povedať, že subjekt danú propozíciu pozná. Hlavná otázka epistemológie po Gettierovi preto znie takto: *Ako upraviť alebo zmeniť definíciu poznania tak, aby bola odolná proti Gettierovým príkladom?* Presnejšie, ako upraviť alebo zmeniť definíciu poznania tak, aby jej aplikácia v Gettierových príkladoch viedla k záveru, že subjekt, ktorý v nich vystupuje, nemá poznanie – a pritom aby sama definícia poznania bola naďalej vo všeobecnosti plauzibilná? Takto nastolená otázka, ktorá vyvolala nevídané množstvo pokusov o jej zodpovedanie, sa označuje ako Gettierov problém. *Gettierov problém* teda spočíva v úlohe redefinovať poznanie tak, aby sme sa vyhli rozporom vyskytujúcim sa v Gettierom opísaných príkladoch.⁴

Viacerí autori vytvorili rôzne variácie Gettierových príkladov. Medzi najznámejšie patrí Lehrerov príklad študenta vlastniaceho Ferrarri (pozri Lehrer 1999, 22) či tzv. prípad stodolových fasád pochádzajúci od Goldmana (pozri Goldman 1976, 772-773), no od ich detailov môžeme odhliadnuť, pretože sú založené na takom istom princípe ako Gettierove príklady: Navonok sú splnené všetky podmienky tripartitnej definície poznania, ale napriek tomu zrejme nemožno povedať, že daný subjekt má vedenie. Formulovanie takýchto variácií, v niektorých ohľadoch viac či menej odlišných od pôvodných Gettierových prípadov, viedlo k tomu, že označenie „Gettierov problém“ bolo všeobecne prijaté. Chápe sa pod ním problém vykreslený pomocou akéhokoľvek príkladu, resp. situácie, v ktorej platí, že na pohľad sú splnené všetky podmienky nejakej (akejkol'vek) definície poznania, no predsa nemožno plauzibilne tvrdiť, že naozaj ide o poznanie. V tejto súvislosti sa niekedy používa zvláštny výraz „gettierizovať“ („to gettierize“) nejaký prípad alebo situáciu, t. j. upraviť ju tak, aby v nej vznikol Gettierov problém.

Pristavím sa pri jednej zaujímavej okolnosti. Gettierove príklady neukazujú, že zdôvodnené pravdivé presvedčenie *nikdy* nie je poznaním. Skôr upozorňujú na to, že *nie*

⁴ V poznámke č. 2 som uviedol, že podmienka zdôvodnenia, ktorá je súčasťou tripartitnej definície poznania, má zabraňovať prípadom tzv. epistemickej šťastnej náhody. Gettierov problém sa dá chápať aj tak, že ani pridanie tejto podmienky prípadom epistemickej šťastnej náhody nezabraňuje, a preto je potrebné podmienky poznania redefinovať.

všetky prípady zdôvodnených pravdivých presvedčení sú prípadmi poznania. Ak by v Gettierovom prípade I prácu nakoniec dostal Jones, tak by sme asi nevideli problém v tvrdení, že Smith na základe svojej evidencie skutočne vedel, že človek, ktorý dostane prácu, má vo vrecku desať mincí – tripartitná definícia poznania by bola v tomto prípade adekvátne. Prečo sa potom vykladá Gettierov problém v silnejšom zmysle, t. j. v zmysle, že presvedčenie, pravdivosť a zdôvodnenie nikdy nepredstavujú postačujúce podmienky poznania? Domnievam sa, že takýto výklad je dôsledkom (implicitného) predpokladu, že existuje jediný pojem poznania, ktorý aplikujeme v mnohých rozdielnych situáciách. V rámci teórie poznania tento predpoklad vedie k požiadavke artikulovať takú definíciu poznania, ktorá by platila univerzálne pre všetky výskyty poznania vo všetkých možných situáciách. Preto ak sú Gettierove príklady pravými protipríkladmi tripartitnej definície poznania, tak výskyt čo len jedného takéhoto protipríkladu stačí na to, aby sme odmietli klasickú tripartitnú definíciu vo všeobecnosti a namiesto nej hľadali inú definíciu poznania.

V záujme lepšieho porozumenia Gettierovmu problému uvediem niektoré jeho črty vo formalizovanej podobe. Pre inštruktívne účely bude stačiť, keď sa obmedzím na Gettierov prípad I (prípad II a iné „gettierovské“ príklady fungujú analogicky). Začnime Smithovým zloženým presvedčením, že Jones dostane prácu a Jones má vo vrecku desať mincí. Smitha označme ako subjekt S a toto jeho presvedčenie označme ako P. Smithovo odvodené presvedčenie, že človek, ktorý dostane prácu, má vo vrecku desať mincí, označme ako Q. Teraz sa pozrime na Smithove dôvody. Uistenie od riaditeľa spoločnosti, že prácu dostane Jones, a osobné prepočítanie mincí v Jonesovom vrecku tvoria dohromady zdôvodnenie, ktoré má Smith v prospech P – označme ho E_1 . Ďalej, pri odvodení Q z P sa Smith opiera aj o logickú správnosť tohto odvodenia, ktorú si uvedomuje a na základe ktorej je presvedčený, že Q – túto uvedomovanú správnosť odvodenia označme ako dôvod E_2 .⁵ Po týchto úpravách môžeme situáciu v Gettierovom prípade zrekonštruovať nasledovne:

S na zdôvodnenie Q používa spojenie E_1 & E_2 .⁶

Avšak E_1 je nepravda.

(Nepravda nezdôvodňuje.)

Spojenie E_1 & E_2 teda nezdôvodňuje Q.

Všimnime si rozdiel medzi tým, keď subjekt *uvádza* isté dôvody na zdôvodnenie presvedčenia, a tým, keď isté dôvody skutočne *zdôvodňujú* presvedčenie. (K tomuto rozdielu sa vrátim ešte neskôr.) Okrem toho predpokladám, že informácia, ktorá je nepravdivá, ne-

⁵ Na prvý pohľad sa môže zdať zvláštne, že logické odvodenie má predstavovať *dôvod* mať nejaké presvedčenie. No niečo také nemusí byť v protiklade k bežným praktikám zdôvodňovania. Ak by sme sa Smitha opýtali, prečo je presvedčený, že Q (t. j. aké má preň dôvody), tak by mohol odpovedať: „Lebo som ho správne odvodil z P, ktoré mám dobre zdôvodnené.“ Teda logické odvodenie môže vystupovať ako dôvod mať nejaké presvedčenie.

⁶ V novších logikách zdôvodnenia (napr. Artemov 2008) sa na zachytenie kombinácie viacerých dôvodov, ktoré dohromady tvoria jeden zdôvodňujúci celok, nepoužíva znak konjunkcie, ale osobitná notácia. Kvôli jednoduchosti ju však nebudem uvádzať.

môže tvoriť adekvátne zdôvodnenie presvedčenia. Samozrejme, Gettierov subjekt nevie, že jeden z dôvodov, ktoré uvádza, je nepravdivý – to je zrejme len z perspektívy Gettierovho čitateľa –, no ak by to vedel, tak by takýto nepravdivý „dôvod“ zaiste neuvádzal. Nepoužívanie informácií, o ktorých vieme, že sú nepravdivé, na zdôvodnenie presvedčenia, je súčasťou bežných praktík zdôvodňovania. Nazdávam sa, že uvedené znázornenie Gettierovho prípadu dobre objasňuje, prečo sa nám, Gettierovým čitateľom, vidí, že Smith nevie, že Q: Ak o jednom z dôvodov, na ktorých Smith zakladá svoje presvedčenie, vieme, že je nepravdivý, tak ho nemôžeme prijať ako relevantné zdôvodnenie akéhokoľvek vedenia.

Problém v Gettierových príkladoch nespočíva v tom, že zdôvodňujúce procedúry, ktoré subjekt používa – podloženie presvedčenia dôveryhodnou evidenciou a logicky správne ododenie –, by boli samy osebe chybné. Problémom je nepravdivosť evidencie, ktorá slúži ako vstup týchto zdôvodňujúcich procedúr. Charakteristickým znakom Gettierových príkladov je to, že spomenutá nepravdivosť vstupnej evidencie je dotknutému subjektu z jeho hľadiska skrytá – naopak, subjektu sa javí ako (v bežnom zmysle) dôveryhodná.

To však nie je všetko. Ďalším charakteristickým znakom Gettierových príkladov je to, že napriek opísanej chybe v zdôvodnení, ktoré používa subjekt v prospech svojho presvedčenia, je výsledné presvedčenie subjektu vďaka náhode pravdivé. Vrátim sa ku Gettierovmu prípadu I. Do hry vstupuje informácia, že (bez toho, aby o tom vedel) prácu získa nakoniec Smith a zároveň (bez toho, aby o tom vedel) Smith má vo vrecku tiež desať mincí. Túto zloženú informáciu označme ako R. R je pravdivé; z R vyplýva Q, t. j. že človek, ktorý získa prácu, má vo vrecku desať mincí; a teda Q je tiež pravdivé. Schéma je v tomto prípade jednoduchá:

$$\begin{array}{l} R \\ \underline{R \rightarrow Q} \\ Q \end{array}$$

Môžeme rozlíšiť dva rôzne pohľady na situácie opísané v Gettierových príkladoch. Využijem pritom indexovaný operátor „ $Z_S(\dots)$ “, ktorý budem čítať „ (\dots) je zdôvodnené pre S“. Po prvé, z pohľadu samotného *subjektu*, ktorý vystupuje v Gettierovom príklade, vyzerá situácia nasledovne:

$$\begin{array}{l} Z_S P \\ \underline{P \rightarrow Q} \\ Z_S Q \end{array}$$

Teda Gettierov subjekt môže povedať: Mám zdôvodnenú informáciu P, ktorá implikuje informáciu Q, čiže mám zdôvodnenú aj informáciu Q. Po druhé, z pohľadu Gettierovho *čitateľa*, ktorý má (na rozdiel od dotknutého subjektu) k dispozícii informáciu o skutočnom stave vecí, je situácia odlišná:

$$\begin{array}{l} \neg Z_S R \\ \underline{R \rightarrow Q} \\ \neg Z_S Q \end{array}$$

Výslednú informáciu Q v skutočnosti implikuje informácia R (a nie P, ako si myslí

subjekt); informáciu R však subjekt S nemá zdôvodnenú (keďže o nej vôbec nevie). Pomocou uvedenej implikácie sa teda nemôže preniesť zdôvodnenie na Q, a preto Gettierov čitateľ v danom prípade neuzná, že Q je zdôvodnené.⁷

Vidíme, že to isté presvedčenie Q sa v prvom prípade, z hľadiska Gettierovho subjektu, javí ako zdôvodnené, ale v druhom prípade, z hľadiska Gettierovho čitateľa, to tak nie je (prítom v oboch prípadoch je Q pravdivé). Možno predpokladať, že neochota čitateľa priznať zdôvodnenie (a teda aj poznanie) Gettierovmu subjektu je spôsobená informáciou, že subjekt v skutočnosti zdôvodňuje svoje presvedčenie pomocou nepravdy. To, že dané presvedčenie je napriek tomu pravdivé, je spôsobené iba zvláštnou zhodou okolností, resp. pričinením epistemickej šťastnej náhody, ktorú však nemožno považovať za faktor vedúci k poznaniu. Inak je to ale v prípade samotného dotknutého subjektu, ktorý v rámci danej situácie nemá nijaký dôvod „spochybňovať“ svoju evidenciu, keďže táto evidencia (z jeho hľadiska) spĺňa bežné štandardy dôveryhodnosti. Ak si uvedomíme, že na mieste Gettierovho subjektu sa ľahko môže nachádzať ktokoľvek iný, tak Gettierov problém môžeme ponímať aj ako otázku istoty, či naše presvedčenia, nech sa nám zdajú akokoľvek dobre zdôvodnené, sú skutočne poznáním. Pri čítaní Gettierovho článku síce disponujeme výhodnou perspektívou vonkajšieho pozorovateľa, no v mnohých reálnych situáciách nám takýto pohľad môže chýbať.

2. Ako som spomenul, Gettierov problém spočíva v úlohe redefinovať poznanie tak, aby sme sa vyhli rozporom, ktoré sa objavujú v Gettierových príkladoch. No len čo sa filozofi pustili do tejto úlohy, ukázalo sa, že je náročnejšia, než si mysleli. Vzniklo množstvo rozličných, často navzájom protichodných návrhov, ako upraviť, resp. nahradiť klasickú tripartitnú definíciu poznania, ale každý z nich narazil na nové problémy. Prostredníctvom týchto snáh sa ukázalo, že neexistuje zhoda v odpovedi na otázku, ktorý aspekt definovania poznania treba zmeniť, aby sme sa vyhli Gettierovmu problému. Stručne priblížim niekoľko odpovedí Gettierovi, ktoré sa pokladajú za najvýznamnejšie. Rozdelím ich na tri základné typy reakcií.⁸

Prvá, vcelku prirodzená reakcia bola vedená zámerom eliminovať možnosť, že subjekt stavia zdôvodnenie na nepravde (ako to je v Gettierových príkladoch). Proponenti tejto reakcie predpokladali, že presvedčenie, pravdivosť a zdôvodnenie predstavujú síce nevyhnutné, ale nie postačujúce podmienky poznania. Preto sa k uvedeným trom podmienkam pokúsili pridať štvrtú, ktorá by zabezpečovala imunitu definície poznania proti

⁷ Nech čitateľa nemätie, že uvedený úsudok je z logického hľadiska neplatný. Jeho formulovanie bolo vedené zámerom deskriptívne zachytiť hlavnú epistemicnú intuíciu Gettierovho čitateľa (tak, ako to opisuje text pod úsudkom), abstrahujúc od niektorých ďalších faktorov.

⁸ Kvôli úplnosti treba poznamenať, že jednou možnou reakciou (ktorú nepočítam medzi spomenuté tri typy reakcií) je udržanie klasickej tripartitnej definície poznania, ale za cenu toho, že zdôvodnenie presvedčenia budeme chápať ako logickú záruku pravdivosti presvedčenia. V takom prípade subjekt v Gettierovom príklade nemá zdôvodnené presvedčenie, a teda ani poznanie. To je síce v súlade s intuíciami Gettierovho čitateľa, no je tu hrozba drastického zúženia rozsahu našich zdôvodnených presvedčení, a teda i poznania (napr. o všetky empirické presvedčenia), preto toto riešenie nepatrí medzi populárne.

Gettierovým protipríkladom. S jednoduchým návrhom novej definície poznania v tomto smere prišiel K. Lehrer, podľa ktorého „*S* vie, že *p*, vtedy a len vtedy, keď (*i*) je pravda, že *p*; (*ii*) *S* akceptuje, že *p*; (*iii*) *S* má úplné zdôvodnenie akceptovať, že *p*; a (*iv*) *S* má úplné zdôvodnenie akceptovať, že *p*, nezávisle od akéhokoľvek nepravdivého tvrdenia“ (Lehrer 1999, 23).⁹ Vidíme, že Lehrerova štvrtá podmienka priamo vylučuje zdôvodnenie, ktoré by záviselo od nepravdy, čím sa pokúša vyhnúť vzniku Gettierovho problému.

Ukázalo sa však, že tento návrh nebol taký úspešný, ako sa od neho očakávalo. Objavili sa námietky, že pôvodné Gettierove príklady možno modifikovať tak, že ďalší variant Gettierovho problému vzniká aj v súvislosti s Lehrerovou štvorzložkovou definíciou poznania. Najznámejším príkladom ukazujúcim, že subjekt môže spĺňať všetky štyri navrhované podmienky, a napriek tomu je problematické pripustiť, že má poznanie, je tzv. prípad stodolových fasád, ktorý sformuloval A. Goldman. Subjekt v ňom má presvedčenie „Predo mnou stojí stodola“, ktoré je pravdivé, zdôvodnené pomocou jasného vizuálneho vnemu, pričom nie je závislé od nijakej nepravdy – no predsa nie je vedením, pretože subjekt sa iba náhodou pozerá na jedinú pravú stodolu v lokalite, ktorá zároveň obsahuje množstvo verných makiet stodolových fasád (bližšie pozri Goldman 1976, 772-773). Ani iné rozšírenia tripartitnej definície o štvrtú zložku nedosiahli trvalý úspech. Z diskutovaných uvediem ešte návrh, podľa ktorého je poznanie nevyvrátené (undefeated) zdôvodnené pravdivé presvedčenie (Lehrer, Paxson 1969).¹⁰ Vo všeobecnosti možno povedať, že štvorzložkové návrhy, pokiaľ vychádzali z klasickej tripartitnej definície poznania, síce riešili problém v pôvodnej Gettierovej formulácii, ale vždy bolo možné postaviť proti nim nejakú modifikáciu Gettierovho príkladu, na ktorej zlyhávali.

Druhá rozsiahla skupina reakcií na Gettieria je postavená na odlišnej stratégii. Jej príslušníci sa nepokúšajú doplniť tripartitnú definíciu poznania nejakou štvrtou podmienkou, ale uvažujú o prehodnotení základných teoretických predpokladov, z ktorých Gettier vychádza pri formulovaní svojho problému. Gettier priamo vo svojom článku uvádza dva predpoklady, ktoré tvoria východiská jeho argumentácie:

1. Subjekt *S* môže mať zdôvodnené presvedčenie *P*, ktoré je v skutočnosti nepravdivé.
2. Ak subjekt *S* má zdôvodnené presvedčenie *P*, z *P* logicky vyplýva *Q* a *S* akceptuje *Q* ako dôsledok vyplývajúceho z *P*, tak *S* má zdôvodnené presvedčenie *Q*. (Tento princíp sa označuje ako princíp uzavretia.) (Pozri Gettier 1963, 121.)

Niektorí epistemológovia sa zamerali na tieto predpoklady a uvažovali, či by sa Gettierovmu problému dalo predísť zmenou niektorého z nich.¹¹ Najskôr priblížim snahy

⁹ Lehrer namiesto „*S* je presvedčený, že *P*“ používa formuláciu „*S* akceptuje, že *P*.“ Pre naše účely môžeme tieto dve formulácie pokladať za ekvivalentné.

¹⁰ Podľa Lehrera a Paxsona je podmienka nevyvrátenosti splnená vtedy, keď neexistuje nijaká informácia podkopávajúca evidenciu (dôvody) subjektu. To však dosť dobre nerieši Gettierov problém, pretože Gettierov čitateľ síce vidí informácie vyvracajúce pôvodné zdôvodnenie Gettierovho subjektu, no sám subjekt vystupujúci v Gettierových príkladoch takýmito informáciami nedisponuje.

¹¹ Snahy o prehodnotenie Gettierových predpokladov môžu byť problematické z hľadiska toho, že obidva predpoklady vyzerajú dosť intuitívne. Proponenti ich prehodnocovania sa však nazdávajú, že

o zmenu prvého Gettierovho predpokladu, ktoré viedli k vzniku novej a až do súčasnosti silnej epistemologickej tradície.

Určujúcim znakom riešení, ktoré obsahujú prehodnotenie Gettierovho prvého predpokladu, je snaha o užšie previazanie zdôvodnenia presvedčení a ich pravdivosti. Obhajcovia tejto myšlienky sa nazdávajú, že zdôvodnenie a pravdivosť by nemali byť dve celkom nezávislé podmienky poznania; prinajmenšom by malo platiť, že zdôvodnené presvedčenie bude skôr pravdivé ako nepravdivé. Takéto úvahy viedli až k radikálnej rekonceptualizácii pojmu zdôvodnenia tak, aby bola zachytená relevantná súvislosť medzi zdôvodnenými presvedčeniami a ich pravdivosťou. Iniciátorom a zároveň najvýznamnejším predstaviteľom tohto smeru uvažovania je už spomínaný A. Goldman, ktorý definuje zdôvodnenie nasledovne: Presvedčenie je zdôvodnené vtedy a len vtedy, keď je výsledkom spoľahlivého kognitívneho procesu. Pod kognitívnym procesom rozumie akýkoľvek proces, ktorý vedie ku vzniku presvedčenia u daného subjektu; kognitívny proces je spoľahlivý vtedy, keď produkuje (primerane veľkú) väčšinu pravdivých presvedčení (pozri Goldman 1979).¹² Vzhľadom na to, že táto koncepcia pracuje s centrálnym pojmom spoľahlivosti, ujal sa pre ňu označenie reliabilizmus (z anglického reliable – spoľahlivý).

V ponímaní reliabilistov je zdôvodnenie objektívnou charakteristikou poznávacieho procesu u konkrétneho subjektu. Vráťim sa k deleniu, na ktoré som upozornil v prvej časti tohto článku: Je rozdiel medzi tým, keď subjekt *uvádza* isté dôvody na zdôvodnenie nejakého presvedčenia, a tým, keď isté dôvody skutočne *zdôvodňujú* presvedčenie. Reliabilistov nezaujíma, aké dôvody subjekt uvádza zo svojej perspektívy, ale to, aké je „skutočné“ zdôvodnenie určitého presvedčenia subjektu – v ich chápaní to znamená zistiť, z ktorého kognitívneho procesu pochádza dané presvedčenie a či je tento kognitívny proces spoľahlivý. S takto rekonceptualizovaným zdôvodnením sa reliabilisti vracajú ku klasickej tripartitnej definícii poznania, ktorú prijímajú. Gettierove situácie vyhodnocujú tak, že ich subjekt nemá zdôvodnené presvedčenie, pretože pri tvorbe presvedčenia používa kognitívny proces „odvodzovanie z nepravdy“, ktorý zaiste nie je spoľahlivý (t. j. väčšinou nevedie k pravdivým presvedčeniam). Vzhľadom na literu tripartitnej definície teda dotknutý subjekt nemá poznanie, čo je v súlade s intuíciami Gettierovho čitateľa.¹³

prípadná mierna neintuitivnosť v predpokladoch je prípustnou cenou za teoretickú výhodnosť nimi prezentovaných riešení.

¹² Napríklad ak zmyslová percepcia subjektu produkuje väčšinou pravdivé presvedčenia, tak ju označíme ako spoľahlivú a presvedčenia z nej pochádzajúce ako zdôvodnené. Podotýkam, že tým sa nestotožňuje zdôvodnenie s pravdivosťou. Je možné, že subjekt vo výnimočných prípadoch (napr. za zlej viditeľnosti) nadobudne nepravdivé percepčné presvedčenie (ktoré však bude vďaka celkovej spoľahlivosti jeho percepcie zdôvodnené). Tento prístup teda úplne nepopiera Gettierov prvý predpoklad, ale oslabuje ho tak, že platí len v niektorých okrajových situáciách.

¹³ Reliabilistickú odpoveď na Gettierov problém možno pochopiť aj ako sofistikovanejšiu verziu Lehrerovej štvorzložkovej definície poznania. Zatiaľ čo Lehrer zákaz odvodzovania z nepravdy uvádza priamo medzi podmienkami poznania, reliabilisti sa k nemu dopracúvajú prostredníctvom komplexnejšieho posúdenia nespoľahlivosti takéhoto kognitívneho procesu.

Napriek tomu, že reliabilistické riešenie Gettierovho problému môže na prvý pohľad vyzerat' sľubne, zniesla sa naň kritika, v dôsledku ktorej ho nemožno považovať za všeobecne úspešné riešenie. Kritici mu vyčítali prílišné prekrútenie bežných epistemických intuícii,¹⁴ ale najmä poukázali na niektoré jeho vnútorné problémy, v dôsledku ktorých je otázna jeho praktická využiteľnosť ako teórie, pomocou ktorej môžeme v konkrétnych prípadoch posudzovať, či máme, alebo nemáme poznanie. Reliabilizmus totiž od subjektov nevyžaduje žiadne presvedčenia týkajúce sa spoľahlivosti ich vlastných kognitívnych procesov. Subjekt teda nedisponuje informáciami o tom, ktoré z jeho kognitívnych procesov vykazujú adekvátnu mieru spoľahlivosti, a teda nedokáže určiť, ktoré z jeho vlastných presvedčení sú z reliabilistického hľadiska zdôvodnené a tvoria poznanie – čo je z praktického hľadiska neuspokojivé (bližšie pozri napríklad Nuhliček 2013).

Nakoniec sa dotknem tretieho typu reakcií na Gettieria, ktorého predstaviteľa si osvojili názor, že klasická tripartitná definícia poznania je od začiatku chybná, a preto ju treba nahradiť nejakou inou, celkom odlišnou definíciou. Niektorých k tomuto názoru dovedli očividné problémy, do ktorých sa opakovane zaplietali epistemológovia pokúšajúci sa zoči-voči Gettierovmu problému tripartitnú definíciu rôznymi spôsobmi „opraviť“. Za dva najvýznamnejšie návrhy v tejto skupine možno považovať Goldmanovu kauzálnu teóriu a Nozickovu teóriu sledovania (tracking theory). Kauzálna teória hovorí, že S vie, že P, vtedy a len vtedy, keď fakt P je adekvátnym spôsobom kauzálne prepojený s S-ovým presvedčením P (pozri Goldman 1967, 369). V Gettierových príkladoch podmienky kauzálnej teórie nie sú splnené (subjekt svoje presvedčenie mylne zakladá na dôvodoch, ktoré kauzálne nesúvisia so zdôvodňovaným presvedčením), a teda podľa tejto teórie, v súlade s intuíciami Gettierovho čitateľa, subjekt nemá vedenie. Teória sledovania zase definuje poznanie nasledovne: S vie, že P, vtedy a len vtedy, keď 1. P je pravdivé; 2. S je presvedčený, že P; 3. ak by P nebolo pravdivé, tak S by nebol presvedčený, že P; 4. ak by P bolo pravdivé, tak S by bol presvedčený, že P (pozri Nozick 1981, 179). Táto teória získala svoje pomenovanie vďaka tomu, že „sleduje“ presvedčenie subjektu naprieč kontrafaktuálnymi situáciami, v ktorých je P pravdivé, resp. nepravdivé.¹⁵ Aj teória sledovania vedie k záveru, že Gettierov subjekt nemá vedenie, pretože nespĺňa tretiu podmienku definície: Ak by nebola pravda, že človek, ktorý dostane prácu, má vo vrecku 10 mincí (čo je v skutočnosti Smith), tak Smith by bol o tejto veci naďalej presvedčený (mysliac si, že ide o Jonesa).

No ani uvedené návrhy, v rámci ktorých je tripartitná definícia poznania nahradená odlišnou definíciou, sa nevyhli rôznym problémom, v dôsledku čoho sa ani jeden z nich

¹⁴ Problematicky vyznieva najmä tvrdenie reliabilistov, že subjekt v Gettierových príkladoch nemá zdôvodnené presvedčenie. Dôvody, ktorými disponuje subjekt v týchto príkladoch, by sme za bežných okolností zrejme považovali za dobré. Takáto neintuitívnosť je podľa niektorých privysokou cenou za (údajnú) teoretickú výhodnosť reliabilizmu.

¹⁵ Nozickova teória sledovania predstavuje príklad odmietnutia druhého Gettierovho predpokladu, tzv. princípu uzavretia. V duchu tejto teórie platí, že subjekt môže vedieť akýkoľvek empirický fakt, napr. „Predo mnou stojí strom“, a zároveň nevedieť iný fakt, ktorého vedenie podľa princípu uzavretia vyplýva z vedenia prvého faktu, ako napr. skeptické „Nie som mozog v kadi“.

nestal všeobecne prijímanou úspešnou odpoveďou na Gettierov problém. Goldmanova kauzálna teória narazila na obmedzenia, v dôsledku čoho ju sám jej autor zásadne revidoval až do podoby už spomenutej reliabilistickej teórie (pozri Goldman 1979). Znýmym protipríkladom Nozickovej teórie sledovania je tzv. prípad červenej stodolovej fasády, ktorý je Kripkeho modifikovanou verziou vyššie spomenutého Goldmanovho prípadu stodolových fasád, poukazujúcim na nejednoznačnú aplikovateľnosť Nozickovej teórie v niektorých epistemických situáciách.¹⁶

Našli by sme viacero ďalších návrhov, ako definovať poznanie v reakcii na Gettierov problém.¹⁷ Dôležité je však to, že až do súčasnosti sa ani jedna z odpovedí na Gettierov problém nedočkala všeobecnej akceptácie; a nemožno ani povedať, že by sa k niektorej z odpovedí prikláňala markantnejšia časť epistemológov. Samotný problém sa teda zdá byť rovnako otvorený ako v čase, keď Gettier publikoval svoj krátky článok. Zásadný rozdiel však spočíva v tom, že medzičasom sa objavilo enormné množstvo pokusov vydať sa na rozličné cesty epistemologického uvažovania, ktoré viedli k niekoľkým etablovaným témam súčasnej epistemológie,¹⁸ hoci často len v podobe zápasenia s novými problémami (aj keď nie nedôležitými a nezaujímavými). Problémy vynárajúce sa azda pri každom pokuse o redefiníciu poznania v reakcii na Gettierov problém vyvolali medzi niektorými epistemológmi neistotu, ba až frustráciu: Nielen, že neexistuje zhoda v odpovedi na otázku, ktorý smer uvažovania je pre vyriešenie Gettierovho problému najslubnejší, ale nie je jasné ani to, či tento problém – a tým pádom samotné poznanie – vôbec možno pochopiť v plnom rozsahu jeho súvislostí a dôsledkov. Diskusia preto pokračuje ďalej.

Aký je teda význam Gettierovho problému, pokiaľ ide o súčasnú epistemológiu, ak je pravda, že ide o problém nevyriešený a bez jasnej perspektívy riešenia? V prvom rade, ako som už viackrát naznačil, tomuto problému vďačíme za podnietenie obrovského záujmu o otázky poznania, jeho definovania a skúmania jeho rôznych aspektov. Gettierova stručná problematizácia poznania viedla (paradoxne) k hlbokému preskúmaniu širokého

¹⁶ Podľa Nozickovej teórie platí, že subjekt v pôvodnom Goldmanovom prípade stodolových fasád *nevie*, že „Predo mnou je stodola“. Ak však dodáme, že všetky pravé stodoly sú červené a všetky umelé stodolové fasády sú modré, a zoberieme si presvedčenie „Predo mnou je červená stodola“, tak podľa tej istej teórie platí, že túto vec subjekt *vie*. Z vedenia „Predo mnou je červená stodola“ však vyplýva „Predo mnou je stodola“, čo ale, ako sme povedali, nepredstavuje prípad vedenia. Celý príklad nás teda prinajmenšom uvádza do rozpakov (bližšie pozri napríklad Luper 2010).

¹⁷ Spomeniem ešte jeden typ reakcie, ktorá však nebola motivovaná iba samotným Gettierom. Gettierov problém sa dá chápať aj ako poukázanie na neplatnosť spomenutého predpokladu, že existuje jeden a ten istý pojem poznania, ktorý aplikujeme vo všetkých možných situáciách. Alternatívu predstavuje pozícia, ktorá rezignuje na tento predpoklad, ako aj na požiadavku formulovať univerzálnu definíciu poznania. V tomto alternatívnom chápaní sa poznanie poníma relatívne, ako vykazujúce odlišné črty a funkcie vzhľadom na rôzne situácie, okolnosti, kontexty a diskurzy. Súčasnými príkladmi relativistického chápania poznania sú napríklad kontextualizmus (pozri napr. Rysiew 2011) či teória epistemických deziderát (epistemic desiderata) (pozri Alston 2005).

¹⁸ Predovšetkým je to téma epistemického zdôvodnenia, stelesnená najmä súčasným sporom medzi internalizmom a externalizmom, a znovu oživená téma skepticizmu, zahŕňajúca aj diskusiu o princípe uzavretia.

poľa epistemologických otázok a k množstvu zaujímavých zistení. Literatúra týkajúca sa Gettierovho problému alebo tém, ktoré sa objavili v jeho dôsledku, je svojím rozsahom porovnateľná s najvýznamnejšími problémami filozofie vôbec. V tomto zmysle je Gettierov počin vskutku neobyčajný a podnes slúži ako jeden z najinštruktívnejších vstupov do epistemologickej problematiky poznania. Po druhé, Gettierov problém v rámci epistemológie výrazne spopularizoval metodologický nástroj na testovanie prijateľnosti definícií poznania, ktorý spočíva v pokuse nájsť taký protipríklad navrhovanej definície poznania, v ktorom by platilo, že všetky navrhované podmienky poznania budú splnené, ale predsa nepôjde o poznanie. Konštruovanie takýchto protipríkladov sa označuje výrazom priamo odvodeným z mena tohto autora – „gettierizovať“; odolanie pokusom o „gettierizovanie“ je rozhodne jednou z požiadaviek, ktoré sa v rámci súčasnej epistemológie kladú na plauzibilnú definíciu poznania.

Literatúra

- ALSTON, W. P. (2005): *Beyond „Justification“*. *Dimensions of Epistemic Evaluation*. Ithaca: Cornell University Press.
- ARTEMOV, S. (2008): The Logic of Justification. *The Review of Symbolic Logic*, 1 (4), 477-513.
- AYER, A. J. (1956): *The Problem of Knowledge*. London: MacMillan.
- GETTIER, E. (1963): Is Justified True Belief Knowledge? *Analysis*, 23 (6), 121-123.
- GOLDMAN, A. (1967): A Causal Theory of Knowing. *The Journal of Philosophy*, 64 (12), 357-372.
- GOLDMAN, A. (1976): Discrimination and Perceptual Knowledge. *The Journal of Philosophy*, 73 (20), 771-791.
- GOLDMAN, A. (1979): What Is Justified Belief? In: PAPPAS, G. (ed.): *Justification and Knowledge*. Dordrecht: Reidel, 1-23.
- LEHRER, K. (1999): *Teória poznania*. Bratislava: Infopress.
- LEHRER, K., PAXSON, T. (1969): Knowledge: Undefeated Justified True Belief. *The Journal of Philosophy*, 66 (8), 225-237.
- LUPER, S. (2010): The Epistemic Closure Principle. Dostupné na: *Stanford Encyclopedia of Philosophy* [online] (navštívené 21-06-2013.) Dostupné online: <http://plato.stanford.edu/entries/closure-epistemic/>
- NOZICK, R. (1981): *Philosophical Explanations*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- NUHLÍČEK, M. (2013): Prečo externalistické kritériá zdôvodnenia principiálne zlyhávajú? *Organon F*, 20 (1), 37-49.
- PLATÓN (1990): *Teaitetos*. In: *Dialógy II*. Bratislava: Tatran.
- RUSSELL, B. (1992): *Problémy filozofie*. Bratislava: P and K.
- RYSIEW, P. (2011): Epistemic Contextualism. Dostupné na: *Stanford Encyclopedia of Philosophy* [online] (navštívené 21-06-2013.) Dostupné online: <http://plato.stanford.edu/entries/contextualism-epistemology/>

Martin Nuhlíček
 Katedra filozofie a dejín filozofie FiF UK
 Šafárikovo nám. 6
 818 01 Bratislava 1
 SR
 e-mail: nuhliccek@fphil.uniba.sk